

DR. ALEKSIFE JELAČIĆ: NARODNE TEGOBE I ŽELJE U BANSKOJ HRVAJSKOJ 1848.

Iz davne starine postojao je u Hrvatskoj i Slavoniji običaj, da i prilikom saborskih izbora pojedini izborni okruzi, kralj. županije, prečasni kaptoli i kr. slobodni gradovi podnose Saboru na uviđaj posredstvom svojih izabраниh poklisara svoje »tegohe«, koje su se onda zvale, pošto je službeni jezik bio latinski »gravamina«. Podnešena »gravamina« pretresana su na Saboru i ona gravamina, kojima se cio Sabor pridružio, upućivana su bilo Zajedničkom Ugarsko-Hrvatskom Saboru, bilo izravno kralju. Ovog od davne starine poznatog i, tako reći, posvećenog običaja držali su se, naravno, i to dakako u najvećoj mjeri i prilikom izbora za znameniti sabor revolucionarne 1848. (četrdesetosme) godine i tom prilikom prvi puta mogla su da se čuju »gravamina« (tada već »tegohe«) ne samo povlašćenih, nego i dotle potlaćenih, ne samo »civila« ili »provinciala«, nego i Vojne Granice. Ban Jelačić u svom poznatom proglasu na narod izričito je pozivao na predaju tegoba cijelog stanovništva Saboru posredstvom poklisara.

I zaista, tegobe su se valjale u velikom broju i to upućene Banu, Saboru, pa opet Banu i Saboru zajednički, u neposrednoj vezi sa izborima i prije njih. Nešto tih tegoba može da se nađe između drugih spisa, ali najveći njihov broj, i to najvažnijih, nalazi se između Spisa Saborskih godine 1848., kamo one posve spadaju. Ima ih više iz »Provinciala« nego iz Granice (svega na broju preko 200), a nalaze se u dva kartona zbirke »Acta Congregationum Regnorum Dalmatiae, Croatiae ac Slavoniae« (fasc. 105/2 i 3 iz god. 1848.) Kr. Zemaljskog Arkiva u Zagrebu. Tu sam ih pronašao i uzeo u rad prilikom prikupljanja građe za moju studiju »Seljački pokret u Hrvatskoj i Slavoniji g. 1848/9« (Zagreb 1925). Vrijedi zabilježiti, da mi je prilikom prvih mojih radova (g. 1922.) samo mali broj »tegoba« dospio u ruke, onih naime koje se nalaze u kartonu drugom (f. 105), pa na osnovu njih (isključivo seljačkih iz provinciala) ja sam dao karakteristiku raspoloženja hrvatsko-slavonskog sela u oči Sabora 1848. (vidi moj »Seljački pokret« itd. str. 42. i sl.) te sam većinu tih »tegoba« prepisao i objavio u »dodacima« iste moje knjige (str. 130—138). Prilikom kolacioniranja »tegoba« već složenih za moju knjižicu, sa originalnim ispravama, u jesen god. 1924. zatražio sam Fasc. 105/2, i onda mi padne u ruke i Fasc. 105/3, koga g. 1922. nije bilo na arkivalnoj polici, te sam u njemu našao masu (upravo pretežnu većinu) tih »tegoba« (i to ne samo seljačkih) registriranih pod br. 1—112 (u stvari tamo ima mnogo više »tegoba«, jer mnoge su zabilježene pod jednim brojem) i smještenih u spomenuti karton uz (nezavršeni) operat specijalnog Saborskog Odbora, koji je uzimao u pretres »tegohe«, te ih je raspoređivao između Sabora,

drugih Odbora i organa Vlade, ili je donosio odluku za pojedine tegobe i želje, da se one imaju zbaciti, kao neumjesne (sa kratkom motivacijom) ili da su naprosto bespredmetne, jer su već ispunjene. Posao Odbora nije bio završen, te njegov operat, kao ni same »tegobe« nikada nisu došli na dnevni red Sabora. Odgođen prvo nakon predaje diktatorske vlasti banu Jelčiću, Sabor se nije nikako više sastajao i g. 1850. kralj ga je raspustio.

Tegobe pak i želje stanovništva zabilježene su na papir u većini slučajeva na potpuno prirodan način, jezikom i pravopisom koji su sačuvali većinom osobine lokalnih dialekata i neuređenost pravopisa u to doba. One su ostale kao dragocjen spomenik stanja narodnog života i narodne svijesti godine »četrdesetosmaške«. Nemajući mogućnosti da iskoristim veći dio tih dokumenata za svoju knjigu, ja sam samo konstatirao fakt, da ona postoje i izrazio sam nadu da ću ih prvom zgodnom prilikom upotrebiti za prikaz raspoloženja hrvatsko-slavonskog stanovništva u oči Sabora g. 1848. (Vidi notu 1. moje napred citirane knjige). Ovo sada i činim, uzimajući u obzir poglavito neobjavljena do sada dokumenta Kr. Zemaljskog Arkiva (citirana zbirka i fascikl), ali isto tako i ona dokumenta, koja sam već u spomenutoj knjizi (u citatima ja ću navoditi bilo strane moje knjige [str. . . .], bilo brojeve akata spomenute zbirke i fascikla [br. . . .]) objavio.

Od ovih preko dvije stotine dokumenata, koji dolaze u obzir, jedni su punomoći izabranim zastupnicima, odnosno u rijetkim slučajevima izbornicima, jer su po izbornom redu županijski zastupnici bili birani od naročitih izbornika, uz koje su punomoći dodane same »tegobe«, drugi, i to je njihova većina, jednostavno su popis »tegoba« i želja ponekad sa kraćim ili duljim političkim ili historijskim uvodom odnosno résumé pri kraju. Jedni su dokumenti izašli iz sredine birača, drugi su ispostavljeni u ime izabranih zastupnika; svi su adresirani bilo na Sabor, bilo na Bana, bilo i na jednog i na drugog skupa; pisani su i u vezi sa izborima ili prije i poslije njih. Nekoliko primjera naslovnih i uvodnih riječi neka posluže za ilustraciju rečenog: »tegobe« birača općine Brod Moravice, na primjer, imaju samo naslov »N a p u c h e i n y e« (br. 46); »Tegobe i Potreboče Tergovišta Virovitice« podnio je 30. VI. 1848. sâm zastupnik Virovitički Věkoslav Lipovčić (br. 17); Grad Bakar dao je svojim zastupnicima »Napat za Gospodu Poklisare za hervatsko slavonski sabor narečen po Preuzvišenomu Gospodinu Banu na 5. Lipnja 1848. u Zagreb« (br. 18); »Dobileženje Željah i Tegobah Obćine Grobnik pridano Poslaniku izabratom za Deržavni Sabor G. Lj. Gaju u pripriki g. Mihaljiću¹ za njegovo znanje i ravnanje« (br. 21).

»Wiszokorodjenij i Priszvitli Goszpodin nash Baron Josip v. Jellacich Banus Dalmatie Horvatzke i Slavonie Goszpodina namih Naymilostivniyeg« počinje svoje »tegobe« općina »Lukatovac« (br. 38).

»Instrukcia za Gospodara Vasu Sliepchevića, izabranog Poslanika od strane obćine Gline k saboru sdruženije kraljevina horvatske slavo-nije i dalmacije na 5og Lipnja 848. Nalaže se njemu i data mu je puna

¹ Zanimljivo je da je ovaj sudac Mihaljić zbilja fungirao kao zastupnik, jer se Gaj primio za zastupnika Pravoslavne Akademije, pa je bio (Mihaljić) objekat čitave pobune vlastitih birača pod vodstvom samih izbornika, od kojih je jedan kažnjen batinama i tamnicom (o Grobničkoj aferi vidi moj »Seljački pokret...« str. 82—90).

vlast kod rečenoga Sabora od strane naše občine predstaviti i po njegovoj duševnosti i razumu izraditi da . . . » (slijede točke »Tegoba«) (br. 7).

»Sledeće su tegobe, koje občina Laškoulička svojemu jednoglasno izabranom zastupniku, gospodinu Ferdinandu Žerjaviću — da je on državnom Horvatsko-Slavonsko-Dalmatinskom Saboru predloži i svojim opće poznatim načinom pretresati nastoji i predaje: . . . » (br. 11).

»Njiova Wisost Priuzvišeni Gospodin Ban, Prisvitla i Blagorodna Gospodo, Gospodo nai Milostivnia« (br. 15) apostrofira općina »Shokac Miholjac«.

»Hohe Landes Congregation Gnädigste Herren« javljaju se njemački »Turanovac« i druge općine Vučinskog spahiluka (br. 43).

A evo i čitavih »omilija«, kao naslov ili uvod za »tegobe«:

»Na Nyiovu Priuzvisenost, Prisvitloga i Primilostivnoga Gospodina Barona Jozu Jellacsicsa od Buzinski, Slavne Trojjedne Kraljevine Dalmatie — Horvatske i Slavonie odabranog i potvrđenog Bana, i recsenih Dersava Vladaoca i Gospodina i Patrona Najmilostivniega preponizna molba. Iz Slavonie Csetiriuch Obshtinah Stanovnikah, kano Csagyavice — Moslavine — Vilyeva — i Kapelne; koji ishtu Polakshicu u prikovecsnimah Daciamah svojem Spailuku za Pasharinu marvinsku izvansessionske Zemlye Branyevineh po Shumamah Uvedeneh i skupocinog Ribe Lovlyenya kao u Nutra« (br. 13). Ili slično nešto čitamo u izjavi općine Đakovačke:

»Preuzvišeni Gospodine Ban, Slavni S. R. i R: R: Sabora kraljevinah Horvatsko Slavonsko Dalmatinskog.

Gospodo namih naimilostivia!

Iz milog i ljubeznog na čitav narod poslatog pozdrava jesmo s najvećjom radošćom razumili da se mogu na našem, narodnom Saboru u Slobodnoj Varoši Zagrebu obdržavajućem Saboru sve želje i tegobe narodne, u kojemu drago one kraju bile, izjaviti, i da će ju sve po mogućnosti i volji Naroda ispunjene i polakshicu najti. Za oto mi sve naše ufanje u preuzvišena Bansko Gospodstvo i Slavni Sabor stavljajuć u najvećoj poniznosti utičemo se njiovom Preuzvišenom Banskom Gospodstvu, i Slavnom Saboru, i naše prošnje u sledećimah predstaviti pokorno usudjujemo se« (br. 3) itd. . . .

Ovdje vrijedi iznijeti još nekoliko karakterističnih primjera završnih riječi pojedinih »tegoba«, kojih ima puno pored običnih potpisa i križa stavljenih bez naročitog komentara: »Nadalje«, veli općina Borovo, »u sladkoj nadeždi da će nam pravedne želje naše izpunjene biti ostajem Preuzvišenosti Vaše u Borovu 19 (31) Maia 848 mjesta Borova najvernii i najpokornii Domorodczi« (slijeduju 63 križa i 4 potpisa) (br. 24). »Za oto u najvećoj poniznosti molimo Priuzvišenu Saborsku Gospodu nami primilostivnu da bi sverhu nas smilovala se . . . Onu nashu poniznu prošnu zadobiti uffajućse ostajemo u najdubljoj poniznosti Vashoj Preuzvišenosti preponizne sluge i podainici« (br. 14). — »Da živi naš Primilostivi kralj Ferdinand!« kliče »revolucionarni« Grobnik na kraju svojih izbornih »tegoba«, pa nastavlja: »Da živi naš Preuzvišeni Ban! Da živi vaskoliki Trojjedne Kraljevine Narod! Da živi naš Sabor! Da živi Sloboda Jednakost i Bratimstvo!« (br. 21). — Pošto je iznijela niz »tegoba« između kojih i ovu da »szvinise pako na misztu ubie se od csuvara livade« općina »Lukatovac« završuje tužnim plačem na adresu Bana: »Zato Wiszokorodjenog Gos: Barona i Wlasztnika kraljevine . . . klecseci pomolimo da

Wiszokorodijen nash branitelj i Baron v. Jellacsics zverhu nas bi svoje veliko Pomilovanje bi Ukazali namih lakotu ucsinili, namih sva ona od starinskog... Wrimena izdati odredili... (br. 38). »Mi dakle Vašu preuzvišenost kao našeg najpoglavitijeg poglavara, kojeg celi Hrvackog Kraljevstva narod kao svoğa najljubljenieg oca spoznaie i časti preponizno prosimo da bi nam na gore navedene priteščice i tegobe... jedan miloserdni obzir milostivo uzeti nastajali. Černilug dne 30 svibnja 1848. + Juraj Štimac, izbornik«.

Valja još napomenuti, da je većina ovih dokumenata pisana na papiru velikog formata, obično čitko i čisto, ponekad vrlo lijepim rukopisom, pravopis je više puta veoma zanimljiv, jer se u njemu ogledaju i dialektološke osobine pojedinih krajeva, naročito pak ortografska zbrka, karakteristična za vrijeme prelaza na nov pravopis pa čak na nov službeni jezik.

Dolaze nadalje u obzir glavne tegobe i želje hrvatsko-slavonskog provinciala, koje se u mnogom ponavljaju širom cijele zemlje, prvo zato, što je sva ona donekle živjela u podjednakim prilikama, a drugo zbog toga, što, pored toga, ima nesumnjivih tragova uzajamnog obavještavanja pojedinih općina i izvjesne propagande sa strane aktivnijih ljudi. Razumije se, da se sve to odnosi na opširnije elaborate, jer ima puno »tegoba«, u kojim se iznose vrlo malobrojne i ograničene želje, ponekad jednostavno slučaj nekakve individualne nepravde, kao što na primjer općina Kraljevec veli: »Nek nam se naše šume livade, grunti oteti urbarialski natrag poverneju« (br. 78) ili općina Grana iznosi: »Mihaleku Mati iz Gornjeg Makoišča pred 3 godine uzela Slavna Gospoština... koloseka $\frac{3}{4}$ rali« (br. 69). Ovakve želje i tegobe kao ove posljednje ne ćemo dalje spomenuti nego ćemo grupirati principijelne zahtjeve i to po rubrikama želje političke, administrativne, socijalne prirode, a ne na temelju geografskom ili socijalnom t. j. želje ovih ili onih krajeva, staleža itd. Sa žaljenjem moramo tu konstatirati da mnoge »tegobe« nisu sačuvane, ili nisu mogle da budu još pronađene; tako, na primjer, manjkaju tegobe samog glavnog grada Zagreba. Ali i ono što imamo predstavlja jedan bogat, obilat i raznovrstan materijal.

Politička pitanja većega značaja dodirnuti su, i to treba istaći, samo u malom broju naših dokumenata. Ona su se, naravno, nalazila van razumijevanja i tako reći »interesne sfere« ogromne većine hrvatsko-slavonskih saborskih birača.

»Mila Narodnost naša Slavjanska, Šloboda (sic!) i Jednakost obšta da su nam kao svetinja — samim delom nepovrediva« kliču borovski »domorodczci« (br. 24) na što njima Saborski Odbor, koji je počeo tegobe pretresati, ali nije taj posao završio odvrća: »Ova obća namera jednodušno i sèrdečno pozdravlja se«².

² Ovaj odbor bio je od Sabora izabran i od njega je ostao opširan Zapisnik u pomenutom fasciklu Zemaljskog Arkiva. Uvod u taj zapisnik glasi: Godine 1848 dana pako 28. lipnja i sledećih u sl. i kr. gradu Zagrebu kući pako Deržavnoj Trojedne Kraljevine pod predsedništvom presvetlog Gospodina Hermann Bužana Kr. Savetnika i Slavn. Stola Sudbenog Trojedne Kraljevine Predsednika u pribitnosti Poglavitie Gospode: Titusa Babića, Tomislava Cuculića, M. Lipovčića i Miroslava Špuna poslednih dviuh Odbora Perovodjah, nadalje Trivuna Kraišića, Antuna Vidakovića, Tome Furlića i Ne. Petrovića u poslu Sakupljenja tegobah i željah naroda Slav. Saboru predatih usled zaključka pod br. 13 odbora upravljajućega održan jest odbor koji gledeć istih tegobah sledeće svoje mnenje daje (do br. 45 zaključno po Miroslavu Špunu odbora Perovodji; do br. 63 data su mnjenja, dalje do br. 112 samo su pribeležene tegobe (rukom Špuna, zast. Pleterničkog kot. i nekom drugom).

Vrlo su rijetka traženja konačnog i potpunog raskida s Ugarskom, tako, naprimjer grad Križevci u prvoj tački svoga naputka veli:

»Horvatska, Slavonska i Dalmatinska ima se od Magjarske sasvim oddružiti i dočim austrijska država od Njihovog Posvetjenog Veličanstva Slobodu i Ustav zadobila jest, da se trojedna Kraljevina ova pod zakonitim svojem vladaocem i kraljem ka Bečkom Ministeriu ztakvim načinom priklopi, da se jedan Minister odgovorni za nutaršnje trojedne kraljevine ove poslove zkup i za svojem odsekom iz domaćih trojedne Kraljevine sinovah po narodu izabere...« (br. 58).

Lovrečka općina pod t. 3. zahtijeva »da se Horvatska od Ugarske sasvim odcepi, ter sa Dalmaciom i Slavoniom čversto sadruži« (br. 99).

Grad Bakar traži: »da brodovi Hervatsko-Dalmatinski naše gèrb i Barjake imadu. Što se političkog Saveza ovih Kraljevinah sa Madjarskom tiče, Poslanici u tome budu radili da ovo okolište sav udes sa Hèrvatskom delilo bude; hote raditi da naimenovanje Primorje Ugarsko prekrsti se po zakonu Primorje Hervatsko« (br. 18. t. t. 16. i 17).

»Da kraljevina Dalmacia, kano bivša negda verna drugarica, neka se kraljevinam ovem opet pridruži, kao i granica«, izjavljuje kotar Podravski županije križevačke, ali u isto vrijeme izriče želju »da z Ugarskom krunom nadalje spojnjeni ostanemo« (br. 50. t. t. 1. i 8). Isto tako općina Sotinska izrično kaže: »Mi želimo svi pod Sv. Kraljem Ferdinandom i ustavom našim sa Ugarskom, kojom smo dosad u savezu zakleti bili i u napridak virni i skopčani biti« (str. 137). Kotar koprivnički podnio je čitav jedan elaborat sa dosta razrađenim političkim programom i, pošto je taj elaborat jedini u celoj našoj zbirci, donosimo ga in extenso većim dijelom u točnom prepisu, neke pak točke u skraćenom obliku:

»1. Da se celokupnost Deržave Austrianske na vsaki način sačuva i uzdrži.

2. Da se za celu Monarhiu samo jedan sastavi Ministerium ovim redom:

a) da vsaka Natia pri Istom Ministeriumu imade po jednog iz svoga Naroda Ministra s celim Odsekom za upravljanje poslova na onaj Narod spadajući.

b) Upravljavjućeg Odseka Uredbe posebne nikada prve, doklam u celokupnoga Ministeria već ne budu preduzete, pretresavati većinom odveta odobrene i po Ladaocu potvrđjene, zakonitost postignuti ne budu mogli.

c) Takovijem Uredbami za procvetanje Domovine nameravajućim i većinom odveta odobrenima Ladaoc potvrđjenje ukratiti ne bude mogo.

3. Ovaj Ministerium neka bude odgovorljiv ustuku vsake obćeg dobra štete znatknadom i zgubitki.

4. Ladaocu zdogovorom Ministeria Rata nasvestiti i mira s hasnum naroda učiniti prosto neka ostane. Potlam oviu dogovora Poslanik ovog kotara ukrenut će pozornost na lastovitu Domovinu kraljevina Hervatske, Šlavonie i Dalmatinske i Vojvodstva Sarbskoga na kuliko Interesi ovie kraljevina već odvezda s Ugarskom skopčani bi bili — i za buduća vremena s koristom Domovine Utemeljiti i ograničiti bi se mogli. Zato delovati će

d) da i u buduće s Ugarskom pod jednom krunom pod kojim tuliko stotlje zlo i dobro u bratinskoj ljubavi ukušali smo zjedinjeni i sklopljeni tako vendar ostanemo.

e) da vsakome svoje ostane i da bratja Madjari proti nijednom pođ ovom Svetlom krunom u jedinosti živućem narodu nikada više ne podigne duše — već vsakomu narodu svoju narodnost, svoga jezika i sviju poslova nutrine i vanske upravljenje u svome jeziku prosto ostavidu.

f) U slučaju da Magjari ne održe reči imaju da plate globu od deset miliuna uvredjenom narodu.

5. Poslanik je dužan da poradi oko uredjenja Sabora, Županija i obština (naročito u Granici) a također oko toga da bude Banski stol podignut na čast stola Sedmorice.

6. Da se virilistima oduzme pravo odvetovanja.

7. Prisednici Banskog Stola odvetuju po Banu ili starijem prisedniku.

8. Neka granica ostane u Statu quo ako na to pristaju graničarski zastupnici, ali u isto vreme neka se suvišni tereti, kao što je stalno vojničko vježbanje ukinu.

9. Neka graničari ne ratuju van domovine, neka njima bude zapovjednik Ban i »neka nijedan stranac ne bude na granici časnik«.

10. Narodna garda u Provincialu.

11. »Drugo dosada navadno stalno Regulere Trupp-Soldaštvo neka se ukini — ter oni troškovi na gradjenje Cesta i Reguliranje potoka oberneju«.

U ovom elaboratu imamo niz predloga, koji se odnose na različna aktuelna administrativno-politička pitanja. Ali vrijedi još znati i neke opće političke zahtjeve i važnije izjave: Ludbreg, naprimjer, otvoreno kaže, da će samo pod izvjesnim uvjetom ostati vjeran kralju Ferdinandu »Kralju Ferdinandu i u buduće vèrni ostajemo, ako našeg naroda pravice i slobodište branio bude«. To je jedina u cijelokupnoj masi tegoba slobodna i nezavisna riječ na odresu Cara i Kralja. »Za kraljem i onimi poglavari, koji si sam Narod Hervatski izbirao bude, nećemo nikakvo gospodstvo osim našeg naroda drugo pripoznati«, nastavlja buntovni Ludbreg, a uz to iznosi pored traženja da se materinji jezik za uvijek utvrdi kao službeni, s kojim traženjem mi se naravno susrećemo i u drugim tegobama, još i ono, gotovo usamljeno, da se Međumurje pripoji Hrvatskoj. Ima tu i želja koju često nalazimo u mnogim tegobama, da samo domaći sinovi mogu biti javni činovnici: »koji nije našeg roda ne sme nikakvu službu u ovih kraljevinah obnašati« (br. 72). Druge općine pak traže da se zabrani namještenje stranaca u vlastelinsku službu. Ovi »oficiri« »spahinski« — tuđinci očigledno su jako dodijali narodu. Ali ponegdje napadaju se i domaći »izrodi« ili »izdajice Domovine« mađaroni, poimence pak grof Ladislav Janković, koji je uspio poslije da se nekako rehabilitira. Ovakav napad se generališè, naprimjer, u tegobama općina Komotnik, Popovac i Kuzma, koje traže da se puk naoruža, da bi se mogao od izdajica braniti: »Najpake molimo da se ne samo nama nego svim Selma oduzete Puške od Spailuka na obštu obranu u ovo burno vrijeme povrate, također da Spaie i svoje Uružje pored Reverza Ljudma Sigurnosti radi odmah preko Pogla-

varstva razdele i u svemu podpomažu. A za one, koji u ovom kritičnom vremenu iz Sredine svoga Naroda uklanjali se, t. j. u Magyarsku među naše Neprijatelje prebegavali, te samo Spasenje tražili, kakve mi za izdajice Domovine smatramo, neka bi Sabor Trojedni Kraljevina zaključio da se takovim zaostavše Imanje razproda i na Narodnu korist obrati« (br. 37), na što je Odbor, koji je tegobe pretresao, zaključio: »Ako koji u ovom obziru skrivio bude, takovi po pravici suditi se hoće«.

Napetost nacionalnih osjećanja, koja se naravno pojavljuje u doba nacionalnog preporoda i pokreta, ogleda se u malograđanskim više manje šovinističkim zahtjevima, da se ne samo Židovi (»Čifuti«) iz gradova uklone, nego da se i »Kranjcima« trgovina u Trojednici zabrani. U tim traženjima građani su više ili manje jednostupni i tako na primjer, što se tiče Židova, oba zastupnika Požege (Iv. Martinić i Svetozar Kušević) pišu »Sl. Odboru« u ime svoga grada i traže, da se Židovi iz grada uklone, jer je njihov boravak tamo »merzost« naspram zakona. »Mi, vele zastupnici, sudeći da je deržavnog Sabora našeg perva i najglavnija zadaća Gradjanstva kao najpreče žile Deržave način života obezbediti, da tim lakše velike i teške terete obće snositi mogu...« i traže u tome smislu »zadovoljštinu« (br. 44). Odbor uzimao je pod zaštitu i »Čifute« i »Kranjce«; svaka izjava slična onoj požeških zastupnika, a njih ima više, odbijena je, obično sa slijedećom motivacijom: »Želja ova, kao protivna duhu Vieka slobode stavita ne odobrava se«.

Na više mjesta nalazimo traženje da se sudstvo poboljša i popravi, da se vlasteoska sudbenost ukine, da se administracija preuredi; mnoga mjesta traže poseban »Magistrat«, »poveljena Tergovišta« žele da postanu Kraljevski Slobodni Gradovi, pojedina sela — da se podignu na čast trgovišta. Po negdje traži se veća samouprava, poboljšanje cesta, regulacija potoka i rijeka, slobodan uvoz soli, carinske olakšice, širenje prosvjete, otvaranje pučkih škola (opć. Adamovec na primjer: »Nek se narodne škole uredi i učitelju primerna plaća odluči«; br. 79), srednjih škola (Križevci, Virovitica i drugi gradovi i trgovišta), pomorske Akademije (Bakar). Naročita pažnja poklanja se pitanju izdržavanja duhovništva. Mnoge su općine dale izjave o tome pitanju tražeći jednostupno ukidanje lukna. Izjava općina »Marjanci, Kunisinci, Camağyevac, Bočkina i Cernkovci« vrlo je karakteristična u tome smislu i na nju ćemo se ograničiti: »Da se Parokima na mesto Lukna (to jest Xitto, Piliče, Maslo, Sir, Lan i Derva) ili u gotovu novcu ili na drugi način svima najjednako plati« (br. 16). Svi zahtijevaju da država preuzme na sebe taj trošak; međutim opterećujući, barem na papiru, državu na sve strane, gotovo svi su bili sigurno složni sa »Lokvarskim pukom« (općina Lokve Zagrebačke Županije) koji veli u svojoj molbi: »Jedno ponizno prossimo da bi ma kakovo polahchanye vu nasheh davkeh to jest vu stibrah i drugeh osztaleh zadobiti mogli« (str. 133). Da su svi jednostupno tražili porezne jednakosti, kao i jednakosti u svima drugim obvezama naprama državi, to je potpuno razumljivo. O jednakosti u političkim pravima, kao u izbornom pravu za Sabor i samoupravna tijela rijetko kada ima spomena. Zanimljiva je u tome pogledu tegoba općina Gradec i Potočec zagrebačke županije, koje su u punomoć svoga zastupnika Zdenčaja stavile ove riječi:

»Za odaslanika odztrane občin Gradec i Pottočec jednostupno izabiramo Gozpodina Škendera Zdenčaj... kak takaj molimo da kada

časzniki varmedzki izbirani budu takaj neplemeniti svaku čast kod slavne Varmedje zadobiti mogao bude, ter na to osebužno paziti da polovica Častnikov Plemenitih, polovica pako druga neplemenitih svigdar bude...« (br. 98). Ali je ova izjava gotovo usamljena.

Poslednji zahtjev koji smo mi spomenuli, uvode nas u glavnu sadržinu naših dokumenata, to jest u socijalno pitanje. Ne samo da su seoske općine i kotari, nego i gradovi poklonili njemu ogromnu pažnju. U to vrijeme to je bilo pitanje agrarno ili urbarsko. Zanimljivo je da posebno gradskih socijalnih pitanja ne nalazimo u tegobama. Međutim bilo bi zanimljivo, da se izvide socialne odnose u gradovima tadašnje Trojednice, o kojim ovi naši dokumenti jednostavno šute. Gotovo sve seoske i kotarske izjave prepune su, dakle, rekriminacija i zahtjeva, koja se tiču regulisanja agrarnih odnosa i likvidacije feudalnog stanja. Na više mjesta izbija negodovanje naspram »silovitih gospoština«, »bogatoj« kaptola i t. d...« Tegobe podajničke na sve stanovnike jednomerno deluju i najubogiega utešiti (?) kadri jesu i savkoliki Jugoslavianski narod iz mertvih probuditi, od tiranstva i propasti osloboditi...« (str. 130.).

Neki žive još i misle sasvim u duhu Urbara: oni traže da se njihove sesije (»sessiones«) ponovo pregledaju, da se njima promeni klasa njihovih sesija, da se prema tome i prema povećanom broju članova porodica dodijele nove zemlje. Ovdje se u starinskom obliku iznosi zahtjeve koji su glavnom sadržinom modernog agrarnog pitanja. U isto vrijeme traže se često sa puno suza odnosno negodovanja povratak oduzetih ili zamijenjenih na loše boljih zemalja, livada, šuma, pašnjaka, oranica, krčevina. Osjeća se u ovim dokumentima vjekovni bol seljački od doba Gupčeva i mnogo ranije, preko bezbrojnih lokalnih, svakodnevnih borbi i beskrajnih parnica, spisi koji pune stotine kartona »Urbarialia« u županijskim arhivima, naročito pak opsežnih u Zagrebu³. Traže se i reparacije naplaćenih globa: »Buduch da szeromasni puk do szada za szvake na szvoji lastaviti urbaralzki zemlji ij na szvojih gmainyah naimansku shiliczu poszekanu ztrahoviteij prekoredne kastige platiti moraje szlavni Szabor vu szvi Poniznosti proszisze Milostivno odluchiti da Puka Gozposchina Zemalzka rechena prekoredne ij ztrahovite nepravichne kastige nazad povratitti bi morala« (br. 46 § 9; Brod Moravice).

Seljaci bi htjeli da se po mogućnosti odcijepe od gospoština, kao što se vidi iz slijedećeg zahtjeva općine Dugo Selo: »Zemlje gozpocke pod hisami nasemi lesece tak da niti je moguće preprečiti da se nebi kvar delal, ali zameniti« (br. 80.). Ali u isto vrijeme traže svoju »Starinu«, »stare polaščice«, »staru slobostinu« i t. sl. u obliku »gmajne«, prava uživanja žirovine, pašarine i drvarine u vlasteoskim šumama. Ali o svemu ovom podrobno sam govorio navodeći in extenso onodobne dokumente u mojoj spomenutoj knjizi. Zato neću ovdje da ulazim u podrobnosti niti da citiram pojedine tegobe. Važno je zabilježiti, da se gradovi i trgovišta u ovim pitanjima slažu sa selima, kao i u pitanju ukidanja plaćanja gornice, motičarine, jura regalia minor a (vidi o svima ovim pravima moj »Seljački pokret« passim). U pogledu gornice neke su općine veoma odlučne; tako, naprimjer, Ludbreg izrično kaže »Nećemo nit nedamo ikakve birke po našima gorici i ostalim zemljama pobirati« (br. 72.). Seoske mase zbilja nisu dale u toku jeseni i zime g. 1848. pobirati »gornicu« i to je dovelo do oružanih sukoba, u kojima je bilo i mrtvih

³ Sada je veći dio tih »Urbarialia« prenijet u Državni Arhiv.

glava. Naročito su pak mnogo držali svi do prava slobodne vinotočnje i krčmarenja. Gotovo nema tegobe gdje nebi se ovo »malo kraljevska pravo« spominjalo sa izjavom da ono mora svemu puku pripasti. Počevši od skromnog upita birača »presvetlog gospodina« Zdenčaja »Jeli u občinah slobodno bude kerčmarenje Vina i Rakije takaj od Gyurgjevoga do Miholja (kojeg Juša [!] samo Slavna Gospodcia do sada imala je) ali ne?« ovaj se zahtjev varira na sve moguće načine.

»Neka i mi budemo slobodni ljudi« veli občina Veliki Bastaji kot. Daruvarskog; »te zato vek i na svojim grunti slobodno živjemo — što nas volja točimo sve pitje...« (br. 73).

Velika i skupocjena prava zemaljske gospode, prava na zemlju, rad i danak seljakâ, kao i različni gospodski monopoli bili su ukinuti ili na putu da budu ukinuti, te je pitanje naknade postale veoma aktuelno i akutno. Ono se raspravljalo po plemenitim skupštinama, pa i u novinama. Na Saboru ono je postalo središtem burne diskusije, ali naši dokumenti pogotovo o njemu šute. Gotovo osamljeno traže Križevci »Odkup rabote«; sa druge pak strane energični Ludbreg kategorički izjavljuje »Zakon Madjarski izplaćivanja naših gruntov nećemo da priznajemo« i — naravno, jer je on prvo magjarski i jer je, i to je ovdje glavno, ovi seljaci ne će da se opterete plaćanjem oštete svojoj »vekivečnoj Gospodci — »silovitoj« i »tiranskoj«.

Donio sam kratak sintetički pregled one građe tegoba provinciala, koja mi je stajala na raspoloženju. Držim da svakako vrijedi izdati ove tegobe u cjelini i detaljno prokomentirati pojedine značajnije između njih. Pored toga nijesam uzeo u proučavanje onu grupu sličnih dokumenata, koja se odnosi na Vojnu Granicu. Spomenuo sam napred, da nijesam dospio doći do zagrebačkih gradskih tegoba. Valjda će se te spise ipak jednom moći pronaći u zagrebačkom Gradskom Arhivu. Pored toga nedostaje još dosta drugih tegoba, pa njih bi vrijedilo dalje potražiti i proučiti. Interes pronađenih i izloženih dokumenata prvo je u tome, što naša historiografija dobiva jednu građu potpuno sličnu sa građom poznatom u svjetskoj historiografiji iz doba Francuske Revolucije; to su čuveni »Cahiers de doléances«. Isto tako i ruska historiografija raspolaže golemom zbirkom sličnih dokumenata, a to su »Upute« (»Наказы«) birača svojim zastupnicima u Zakonodavnom Odboru carice Katarine II. (1767.), koju su većim dijelom objavljeni u »Zborniku Ruskog Historijskog Društva« (svega je izašlo 12 debelih svezaka tih uputa). Kao što se na osnovi spomenutih francuskih i ruskih dokumenata može lijepo rekonstruirati društveni, privredni i kulturni život Francuske u oči Revolucije i Rusije pri kraju druge trećine XVIII. stoljeća, tako isto je i naša građa dragocjena za rekonstrukciju cjelokupnog života hrvatsko-slavonskog stanovništva u ilirsko doba i na početku revolucije 1848. Ova građa može dakle lijepo da posluži za stvaranje jednog zamašnog poglavlja hrvatske socijalne i kulturne povijesti, na kojoj je, kao što se dobro zna, do sada relativno malo rađeno, jer glavna pažnja naših i većih i manjih historičara posvećena je do sad bila u najvećoj mjeri političkoj i literarnoj historiji, dok su druge grane historijske nauke bile više manje zanemarivane, tako da nemamo nikakvog općega pregleda o tome, mali broj monografija i eseja, a isto tako i mali broj već objavljenih izvornih dokumenata.

Résumé. L'auteur, professeur à la Faculté des Lettres de Skoplié, continue dans cet essai l'étude du grand mouvement national et social Croate de l'année 1848. Cet essai qui paraît sous le titre «Les plaintes (doléances) et réclamations de la population civile de la Croatie et de la Slavonie en 1848» est un supplément de la thèse de doctorat: «Le mouvement paysan en Croatie et Slavonie en 1848-49 et l'abolition des conditions serviles des paysans» (Zagreb, 1925), qui fut, entre autres, mentionné dans la «Revue des Études Slaves» et dans la «Revue Historique» (compte-rendu de M. Tchourovitch). L'auteur publie une série de fragments des cahiers de doléances et autres réclamations présentées au Ban Jelacić (prononcez Yellatchitch) et à la Diète des Royaumes Croatie-Slavonie-Dalmatie aux mois de Mai et de Juin 1848 à l'occasion des élections à cette Diète. D'après les documents publiés ou seulement analysés par l'auteur, qui les a trouvés dans les Archives d'État à Zagreb, on peut juger des dispositions et du niveau politique des populations Croates et Slavoniennes de l'époque. Les questions sociales, la question agraire notamment, y tiennent une place prépondérante.